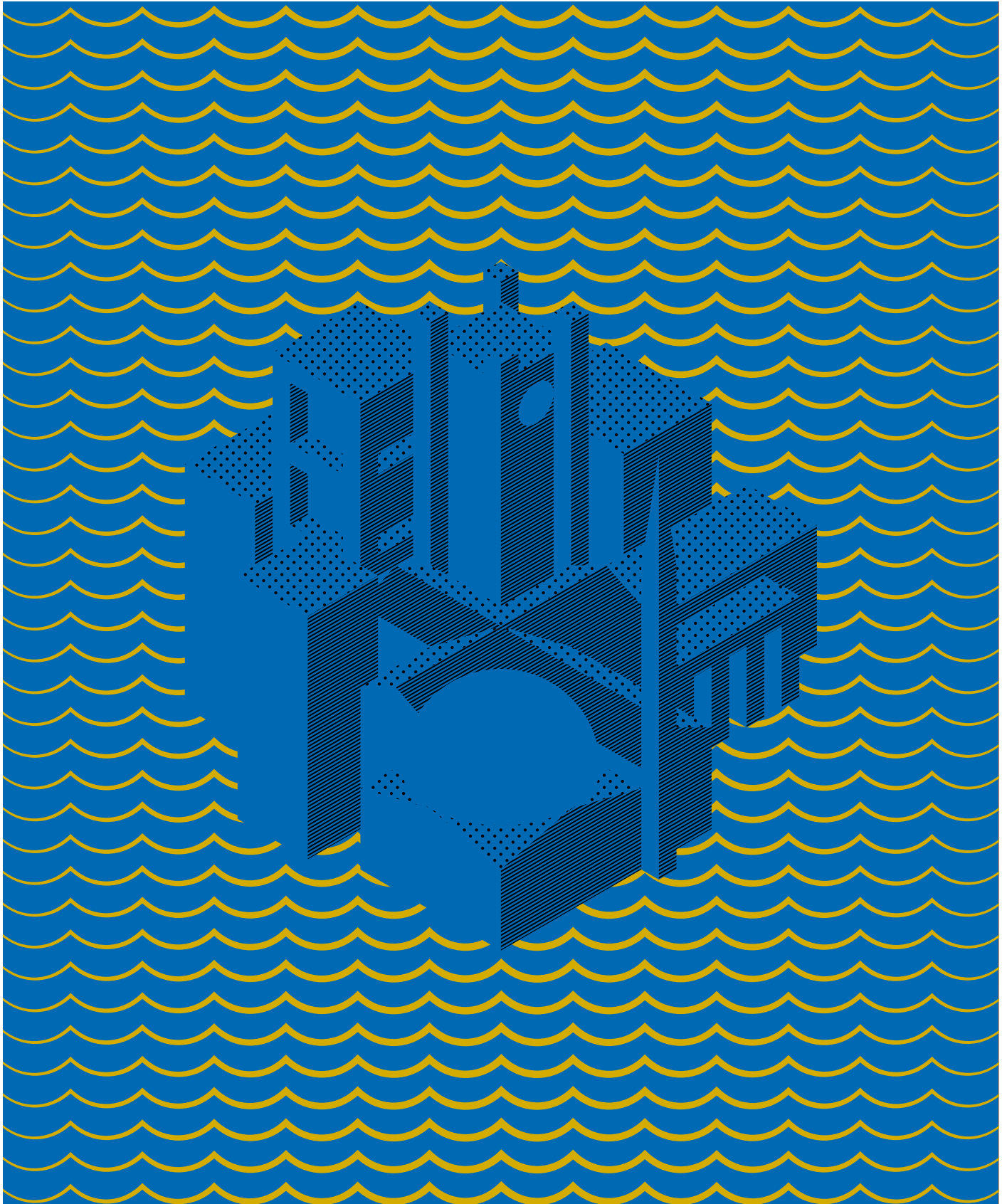

MOUSSEM JOURNA(A)L

MOUSSEM
NOMADISCH
KUNSTENCENTRUM

#8 – januari 2017

INHOUD

	THEATER
2–4	Bashar Murkus – New Middle East
5–9	Rouwen om een onbekende (over Gardens Speak)
	DANS THEATER
8–9	On tour
	MUZIEK
12–16	Hewar & l'Orchestre Royal de Chambre de Wallonie
17	The Khoury Project
	RESIDENTIES
18–20	Update residenties
	EXTRA
21	Door de lens van... Karmen Ayvazyan
Extra bijlage	MOUSSEM CITIES: BEIRUT

COLOFON

MOUSSEM JOURNA(A)L

Verantwoordelijke uitgever

Mohamed Ikoubaân

Ravensteingalerij 46, 1000 Brussel

Eindredactie & coördinatie Kathleen Weyts

Vormgeving Philip Marnef (Panache Studio)

Druk Graphius Group, Gent

MOUSSEM NOMADISCH KUNSTENCENTRUM

Directeur Mohamed Ikoubaân

Programmatie podiumkunsten en Productie Cees Vossen

Communicatie en productie Patrick de Coster

Administratie en productie Fatima Ellassooudi

Moussem-antenne in Beiroet Geoliane Arab

Stephanie Pysson: productie en spreiding Radouan Mriziga

Edito

Kinan Azmeh, één van de vele kunstenaars die we in 2017 te gast hebben, zei: 'Kunst is een daad van vrijheid'. Dit motto indachtig zetten we ons ook dit nieuwe jaar opnieuw vol enthousiasme in om u kennis te laten maken met kunstenaars van hier en kunstenaars uit de Arabische wereld, die allen expressie geven aan ons mens-zijn, over de grenzen van culturen, origines, overtuigingen en leeftijden heen.

We gaan in februari meteen voluit met **Moussem Cities: Beirut**. Twee weken lang leggen we de focus op deze stad van schoonheid en verwoesting. We nodigen verschillende Libanese kunstenaars uit naar Brussel om er te resideren, te werken aan nieuwe producties en vooral om u te laten kennis maken met hun werk. Het is een – al zeggen we het zelf – straf programma geworden boordevol muziek, literatuur, film, beeldende kunsten en performance. Onze partners van het Kaaithheater, Botanique, Vaartkapoen en BOZAR zetten hun deuren open opdat u al dat moois in de best mogelijke omstandigheden kan komen meemaken. Passa Porta ontvangt de Libanese schrijfster **Hoda Barakat** acht weken lang in hun residentie in Brussel, waar ze aan haar nieuwe roman zal werken.

Sinds het prille begin van Moussem hebben we ons tot doel gesteld de artistieke canon in België in vraag te stellen. Vooral via onze residentiewerking introduceren we minder bekende kunstenaars en hun creaties in het bloeiende Belgische artistieke landschap. We worden daarin gesteund door talrijke partners, waaronder Destelheide Arts, Charleroi Danses, Pact Zollverein en het Frans Masereel Centrum. Met het Toneelhuis zetten we het afgelopen jaar een project op rond de theater teksten van de Syrische auteur Saadallah Wannous. Dit was de aanleiding voor een nieuw project **Internationale Scène**, waarbij we samen met een groep dramaturgen en regisseurs belangrijke teksten uit het Arabische theater lezen en selecteren, met de ambitie om ze te vertalen en indien haalbaar ook in het repertoire van een van onze talrijke gezelschappen te laten opnemen. In dit kader presenteren we *New Middle East* van **Bashar Murkus** op verschillende locaties in Vlaanderen.

Naar goede gewoonte gaan verschillende van onze voorstellingen in 2017 op tournee in binnen- en buitenland. En net voor de zomer ontmoeten we u graag in Bozar voor een bijzonder concert. Een project waar we al enkele jaren van droomden en dat nu werkelijkheid wordt. Kinan Azmeh en zijn ensemble Hewar brengen u samen met het **Orchestre Royal de Chambre de Wallonie** een concert waarin de universele taal van de muziek de Arabische en de Westerse wereld harmonieus verzoent. Want dat is waar we het uiteindelijk voor doen: om u, ons zo diverse publiek samen te brengen om te genieten van al het wonderlijke dat de kunst ons te bieden heeft. Wij wensen u een vreugdevol 2017!

Pour **Kinan Azmeh**, un des nombreux artistes que nous invitons en 2017, 'l'art est un acte de liberté'. C'est avec cette idée en tête que nous nous apprêtons cette année encore à vous présenter avec enthousiasme des artistes d'ici et des artistes du Monde arabe qui tous donnent une forme à l'humanisme, aux frontières entre cultures, origines, convictions et âges.

Nous démarrons l'année en beauté avec **Moussem Cities: Beirut**. Nous braquons pendant deux semaines nos projecteurs sur cette ville de beauté et de destruction. Nous invitons divers artistes libanais à une résidence à Bruxelles pour travailler sur de nouvelles productions et surtout vous faire connaître leur travail. Sans fausse modestie, nous pouvons dire que c'est un beau programme de musique, de littérature, d'arts plastiques et de performance. Nos partenaires du Kaaithheater, du Botanique, de Vaartkapoen et de BOZAR nous ouvrent leurs portes, afin que vous puissiez jouir des spectacles dans les meilleures conditions possibles. Passa Porta reçoit l'écrivaine libanaise **Hoda Barakat** pendant huit semaines dans sa résidence bruxelloise, où elle travaillera sur son nouveau roman.

Moussem s'attache depuis ses tout débuts à remettre en question les canons artistiques dominants en Belgique. Nos résidences d'artistes notamment nous permettent d'introduire des artistes moins connus et leurs créations sur la bouillonnante scène artistique belge. Nous jouissons en cela du soutien de multiples partenaires, dont Destelheide Arts, Charleroi Danses, Pact Zollverein et le Centre Frans Masereel. Nous avons mis sur pied l'année dernière un projet avec Toneelhuis autour des textes de théâtre du Syrien Saadallah Wannous, une initiative qui a débouché sur un autre projet. Constitué de dramaturges et de metteurs en scène, le groupe de lecture de **Scène Internationale** lit et sélectionne des textes écrits pour la scène théâtrale arabe avec l'ambition de les traduire et d'ouvrir ainsi ce répertoire inexploré à l'une ou l'autre de nos nombreuses troupes de théâtre partenaires. Nous présentons dans ce cadre *New Middle East* de **Bashar Murkus** sur diverses scènes de Flandre.

Comme de coutume, plusieurs de nos spectacles feront une tournée nationale et internationale en 2017. Et nous serons heureux de vous accueillir au Bozar juste avant l'été pour un concert exceptionnel. Un projet dont nous rêvions depuis quelques années déjà et qui se réalise enfin. Kinan Azmeh et son ensemble Hewar donnent avec l'**Orchestre Royal de Chambre de Wallonie** un concert où la culture arabe embrasse la culture occidentale grâce au langage universel de la musique. Car tel est au fond notre raison de vivre : vous présenter, notre public si diversifié, tout ce que l'art a à nous offrir de beauté. Nous vous souhaitons une harmonieuse année 2017 !

MOHAMED
IKOUBAÂN

© Vincent Tilieux

Kennismaking met Bashar Murkus

Voor de tweede maal nodigt Moussem Nomadisch Kunstencentrum de jonge regisseur Bashar Murkus uit naar België. In 2013 presenteerden we in Brussel zijn ijzersterke versie van *Bye Bye Gillo*, naar een theatertekst van Taha Adnan. Het was een kennismaking met een getalenteerde en geëngageerde theatermaker die smaakte naar meer. In augustus 2016 was hij te gast als resident bij Moussem en werkte hij aan zijn toekomstige project *An Identity in the Lab*. Dit voorjaar presenteren we zijn voorstelling *New Middle East*, een geanimeerde dialoog over oorlog en geweld.

De eerste stappen van schrijver en regisseur Bashar Murkus in de professionele theaterwereld gingen allesbehalve onopgemerkt voorbij. In 2011 diende hij samen met enkele collega-theaterstudenten van de Haifa universiteit het stuk *The Bilibilibel* in bij de programmatoren van Israël's grootste theaterfestival, het Akka Festival for Alternative Theatre. Het stuk werd niet alleen geselecteerd, het werd meteen bekroond met twee prijzen en kon op enorme bijval rekenen in de media. Sinds schreef en regisseerde hij verschillende andere stukken, richtte hij in Haifa mee het Khashabi Theatre op en wordt hij internationaal beschouwd als één van de prominentste hedendaagse Palestijnse theatermakers.

In 2015 ontstond er grote controverse over Murkus' stuk *A Parallel Time*, dat handelt over de dagelijkse strijd van Palestijnse politieke gevangenen. Het stuk was gebaseerd op de teksten en het leven van Walid Dakka, een Palestijnse gevangene die veroordeeld werd voor het doden van een Israëlische soldaat. Bashar Murkus had geenszins de intentie om de Palestijns-Israëlische kwestie centraal te stellen in het stuk. Hij wou vooral de gevangenen zelf een stem geven over hun omgang met tijd, het opbouwen van relaties met medegevangenen en het moeizaam betekenis geven aan hun leven in gevangenschap. Toen de productie in het door het Israëlische ministerie van cultuur ondersteunde Al-Midin Theatre opgevoerd werd met Hebreeuwse ondertitels trok het plots de aandacht en werd het door enkele

opiniemakers bestempeld als een verheerlijking van terroristen. De controverse laaide zo hevig op dat de subsidies van het theaterhuis onder spanning kwamen te staan.

Hoewel het geschil ondertussen werd bijgelegd, toonde het incident wel de precieze situatie aan waarin Palestijnse theatermakers zich bewegen in Haifa. Ze zagen zich genoodzaakt om hun autonome positie te verstevigen en de banden met de lokale Palestijnse gemeenschap nauwer aan te halen. Via een succesvolle crowdfunding en dankzij de enthousiaste inzet van vrijwilligers zag het Khashabi Theatre, een huis voor Palestijns theater, het levenslicht. "Ons publiek maakt echt deel uit van ons theater, zonder hen was ons bestaan niet mogelijk" zo zegt Murkus hier zelf over. "Bij de oprichting hadden we een droom voor dit theater. We gaven onszelf drie jaren om de buurtbewoners in onze zaal te krijgen. Mensen die nooit eerder in aanraking geweest waren met professioneel theater. En kijk, onze droom werd van bij het eerste seizoen werkelijkheid." In Haifa bestaan er andere plekken waar Arabisch theater opgevoerd wordt, maar Khashabi neemt een bijzondere positie in. De producties van het ensemble zijn telkens het resultaat van intense onderzoeksgerichte en op workshops gebaseerde projecten, die ze opzetten binnen een bepaalde gemeenschap. "Wanneer je een doelgroep nauw betreft bij de research van een onderwerp, dan ontleen je veel van hen. Vervolgens geven wij dat terug in de vorm van een theaterproductie", zo licht Bashar Murkus toe. "Ze worden letterlijk

Khashabi Ensemble & Oyoun Theatre

NEW MIDDLE EAST

Arabisch gesproken, ondertiteld in het Nederlands en het Frans, 60'

Een gemaskerde soldaat begraaft een levende vrouw. Wie is hij? Wie is zij? In een land ergens ter wereld vervult een soldaat zijn taak en ondergaat een vrouw haar slachtofferrol. Zij en hij maken deel uit van twee conflicterende groepen. De dialoog tussen de gemaskerde beul en zijn slachtoffer kent verrassende wendingen en neemt absurde proporties aan.

NEW MIDDLE EAST

vr 28.04.2017 – 20:15
Arsenaal/Lazarus, Mechelen

di 02.05.2017 – 20:30
Kaaistudio's, Brussel

wo 03.05.2017 – 20:15
C-mine Cultuurcentrum, Genk

vr 05.05.2017 – 20:00
deSingel, Antwerpen

© Bashar Murkus

een onderdeel van het productieproces en uiteindelijk zijn ze zo betrokken dat ze ook opduiken in onze zaal."

Deze methodiek, die Murkus samen met zijn collega-theatermakers ontwikkelde, lag ook aan de basis van *New Middle East*, een productie uit 2013. Hiervoor werkte het Khashabi Theatre samen met het Oyoun Theatre op de Golan, een deel van Syrië dat in 1967 bezet werd door Israël. Het stuk is een gefingeerde weerspiegeling van de Syrische oorlog en bij uitbreiding van het geweld dat het Midden-Oosten in zijn greep heeft. Het stuk werd bekroond met de prijs van de beste theaterproductie op het Akka Festival for Alternative Theatre in 2013.

Dit artikel werd deels gebaseerd op het interview Bashar Murkus and the Making of Independent Palestinian Theater in Haifa door Daniel Teehan, gepubliceerd op Arablit.org.

INTERNATIONALE SCÈNE

Sinds het prille ontstaan van onze organisatie stelt Moussem Nomadisch Kunstencentrum zich als missie om de heersende artistieke canon te bevragen. Het hoeft geen betoog dat dit een langzaam en bij wijlen moeizaam proces is, maar in tijden waarin de gevolgen van oude en nieuwe migratiestromen de gemoederen dagelijks beroeren, neemt de noodzaak enkel toe. Sinds jaar en dag gaan we daarom proactief de dialoog aan met gevestigde huizen en dit zowel op het vlak van productie als programmatie. Via duurzame samenwerkingen met diverse partners en door het aanreiken van andere, niet-westerse actuele inhouden trachten we vorm te geven aan een hedendaags en nieuw gemeenschappelijk narratief.

Een van de speerpunten van onze werking is het ontsluiten van niet-westers theaterrepertoire dat aansluit bij een interculturele stedelijke realiteit. Met ons initiatief **Internationale Scène** zetten we een nieuwe belangrijke stap. Hiermee brengen we theaterteksten uit de Arabische wereld – zowel klassieke teksten die behoren tot de Arabische canon, als nieuw of jong werk dat representatief is voor actuele tendensen – op verschillende manieren onder de aandacht van zowel theateropleidingen, theaterhuizen als het publiek.

In september 2016 startte in dit kader onder leiding van Moussem medewerker Cees Vossen in het Kaaitheater een leesgroep met jonge dramaturgen, theatermakers en regisseurs. Thomas Bellinck (Robin vzw), Simon de Vos (Het Paleis), Dounia Mahammed, Esther Severi (Kaaitheater), Sarah Eisha (Arsenaal/Lazarus) en Lore Baeten (KU Leuven) buigen zich over belangwekkende theaterteksten uit de Arabische wereld. Onze sinds jaar en dag opgebouwde contacten van theater-

makers en academici uit Marokko, Libanon, Tunesië, Libanon, Egypte, enz., ... blijken hierbij van onschatbare ware. Ze maken ons wegwijs in de rijke theatergeschiedenis van de Arabische wereld en helpen ons om de belangrijkste teksten van de afgelopen pakweg honderd jaren te verzamelen. In eerste instantie onderzoeken we teksten die al een vertaling kenden naar het Frans of het Engels – we moeten ergens beginnen. Maar we hopen hier op termijn ook nog niet vertaalde teksten aan toe te voegen. Met de leesgroep onderzoeken we de potentie van deze teksten voor een vertaling, uitgave en/of productie in het Nederlands. Geselecteerde teksten vinden via deze weg ook hun ingang bij de drama opleiding van het conservatorium in Antwerpen en LUCA, School of Arts in Brussel.

Met Internationale Scène brengen we ook twee maal per seizoen een theaterproject van een gezelschap uit de MENA-regio naar de Belgische podia. De voorstelling *New Middle East* van de Palestijnse Bashar Murkus en zijn gezelschap Khashabi Theatre uit Haifa zal dit voorjaar te zien zijn op de podia van deSingel, Kaaitheater, Arsenal/Lazarus, en C-Mine. In het najaar 2017 wordt dit de productie die we maken met Leyla-Claire Rabih en plannen we een internationaal festival rond teksttheater in het Toneelhuis, voortgaand op onze eerdere samenwerking rond de theaterteksten van de Syrische auteur Wannous. Aansluitend organiseren we telkens ontmoetingen en workshops tussen studenten, makers en regisseurs die hun werk presenteren in Moussem's Internationale Scène en Moussem Cities.

Rouwen om een onbekende

Soms bezit kunst het vermogen om de verlamming bij machteloosheid zomaar te doorbreken. In **Gardens Speak** knielt de bezoeker zonder aarzeling neer op het graf van een man die viel voor de vrijheid.

In tijden van vrede bestaat oorlog slechts als verhaal. Het puin is geruimd, de verliezen zijn geteld en berouwd en slechts een enkele herinnering wordt opgetekend. Wat in het landschap overeind blijft zijn de monumenten die toekomstige generaties houvast moeten bieden, gidsen voor een oordeel over goed en fout. In de velden en langs de dijken staan hier nog altijd de monsterlijke grijze bunkers, goed onderhouden en steeds vaker met zorg gerestaureerd. Op de vele militaire begraafplaatsen is het gazon rond de identieke, witte kruizen altijd aan kant. Zo houden we de geschiedenis in het gareel, voorkomen we dat ze gaat woe-keren.

Kunstenaar Tania El Khoury, afkomstig uit Libanon, zag eens een foto van een vrouw die in de tuin van haar huis in Syrië een graf stond te scheppen voor haar zoon. Daar wilde ze de overleden jongen hebben, thuis, waar zijn verhaal bewaard zou blijven en zijn martelaarsdood een betekenis kon krijgen. Officiële begraafplaatsen zijn in het land bovendien al te vaak doelwit van geweld en bovendien zouden families contracten moeten ondertekenen waarin ze verklaren dat hun man/zoon/neef/vriend werd omgebracht door 'terroristen' en niet door het regime. Zonder lichaam verdwijnt het verhaal en ontstaat een vervalste geschiedenis. De tuinen en publieke parken in Syrië vullen zich gestaag.

'Maar ook de doden zullen niet veilig zijn voor de vijand wanneer hij wint.' Deze uitspraak van Walter Benjamin koos El Khoury als motto voor haar nieuwe, interactieve voorstelling *Gardens Speak*. Al deze gesneuvelde jongens – nergens een woord over meisjes – mogen niet uitgepraat zijn, dacht ze, nog niet.

En zo bevond ik me samen met negen andere bezoekers op een rechthoekige begraafplaats in het Battersea Arts Centre in Londen, gehuld in een witte overall met een zaklamp in de hand. Een briefkaart die was uitgereikt bij binnenkomst in de zaal had me opgedragen om neer te knielen bij het graf van martelaar Jalal al-Lattuf, zijn naam in Arabisch schrift op een van de houten grafstenen geschreven. Daar lag ik, knieën geboord in de vochtige aarde, nagels onmiddellijk

zwart van het zand en een oor plat op de grond. Vanuit de aarde klonk een verslag van de laatste maanden uit het leven van Jalal al-Lattuf, een jongen die samen met zijn broers vooraan had gestaan toen de revolutie tegen het regime van president Bashar al-Assad van start ging.

Een voice-over is in de huid gekropen van Al-Lattuf en vertelt het verhaal vanaf de eerste schoten in zijn stad Talbiseh. Zijn vader, officier in het leger die zich terugtrok toen hij de intenties van de president doorzag, kwam direct om het leven. 'Ik wou dat mijn vader ons had kunnen zien in de revolutie, toen we protesteerden en scandeerden tegen het regime. Hij zou zo trots zijn geweest op zijn kinderen voor wie niets anders in de wereld bestaat dan dit land en zijn mensen.' Talbiseh noemde hij de hemel op aarde en even leek het gezamenlijke gezang van hem en zijn de mededemonstranten de stem van de dictator naar de grond te verbannen en hen op te tillen naar een volgende, ze-

"Moeder, ik ben niet snel gestorven.
Ik ben erg langzaam gestorven.
Maar ik dacht aan jou, mijn broers,
en aan mijn land"

vende hemel. Protesten moesten volgens Al-Lattuf de basis zijn voor verandering, nooit geweld, en dus verzamelde hij de juiste mensen om zich heen, installeerde hij megafoons en hees hij de vlag van de onafhankelijkheid boven op een gebouw vlak bij de moskee. Maar de dood kwam overal en het demonstreren moest worden afgewisseld met het afvoeren van gewonden en het begraven van vrienden.

Na een explosie aan het front die hem fataal werd, speelde er enige tijd muziek op de begraafplaats in het kunstcentrum, waar ook de andere bezoekers op hun rug naar lagen te luisteren. Tien levende mensen in grafhouding met tien verhalen in hun hoofd die zwaar op hen drukken. Wat een vreemd rollenspel. De stenen speelden de doden, wij de achterblijvers, ook al waren de doden niet hier en ligt rouwen om een onbekende niet meteen voor de hand. Maar het beeld van die mensen op een graf zag er wel geloofwaardig uit, als een tafereel in oorlogsgebied of ergens aan de randen van Europa, bij de honderden anonieme graven

die daar nu ontstaan.

El Khoury zal zich bewust zijn van dit principe: aan de Royal Holloway University of London doet ze onderzoek naar interactieve live art in de nasleep van de Arabische lente. Over haar werk als kunstenaar vertelt ze graag een persoonlijke anekdote. In een cocktailbar in Beiroet probeerde ze een vriend eens uit te leggen wat het 'live'-aspect van haar kunst precies betekende. Ze was net iets aan het vertellen over het 'levende' aspect van haar kunst die ze plaatst tegenover de dood toen zich 25 kilometer verderop een gruwelijke misdaad voltrok. Een man werd uitgekleeft en naakt over straat gesleept en daarna opgehangen aan een elektriciteitspaal op een plein. Filmpjes van omstanders stroomden binnen op YouTube, zo de trendy cocktailbar in. De vriend vroeg El Khoury toen of die ook als 'live art' zouden kunnen tellen.

Haar oeuvre omvat inmiddels getuigenissen uit het voortslepende conflict tussen Israël en Libanon, fragmenten uit de Libanese burgeroorlog en een persoonlijk archief van documenten en objecten dat ze startte tijdens de Londense rellen in 2010. In een van haar films komen klimaatactivisten, de Occupy-beweging en de woede van een bevolking over een dictator samen. Voor de installatie *Stories of Refuge* vroeg ze drie Syrische vluchtelingen in München om met een 'discrete' videocamera hun dagelijks leven in een opvangkamp vast te leggen en te delen met haar publiek. Haar kunstwerken geven inzage in een onverhulde realiteit, soms live maar altijd zonder omhaal, van onderwerpen waarover je het alleen maar eens kunt zijn. Steeds slim en zelden grappig werken ze als een koevoet tussen de kieren in de maatschappij die ruimte voor ontwrichting laten.

Maar ondanks de tragedie en het waar-gebeurde karakter van het verhaal is het moeilijk opgaan in de geschiedenis van *Gardens Speak*. Misschien omdat deze geschiedenis nog niet tot een eind is gekomen en goed en slecht maar niet raken uitgevochten. Misschien ook omdat een persoonlijk verhaal verteld door middel van geëmotioneerde woorden op de eerste plaats ruimte laat voor vragen en achterdocht, meer dan voor de vertwijfeling die een foto of schilderij kan bieden.

El Khoury omschrijft de tien gesneuvelde jongens consequent als 'martelaren', maar we weten dat die voorkomen in soorten en maten. Jalal al-Lattuf was een vredelievende strijder aan een bloederig front die protesteerde tegen het regime, maar uit naam van wie? Zoveel stemmen klinken door in zijn verhaal dat werd opgetekend door zijn naasten. Als hij sterft zegt hij: 'Moeder, ik ben niet snel gestorven. Ik ben erg langzaam gestorven. Maar ik dacht aan jou, en aan mijn broers, en aan mijn land. Ik heb niet gehuild. Tijdens alle pijn die voor mijn dood kwam, en onder al het puin dat mijn lichaam bedekte, keek ik naar de lucht en gaf getuigenis van mijn geloof. Ik dacht dat je wellicht voor me zou zingen en dat God me zou zien als een martelaar.'

Met zijn einde hield het verhaal niet op. Zijn vrienden kwamen nog eens bijeen voor een demonstratie vlak bij zijn inmiddels verwoeste huis – 'ik zou hebben gehuild als ik nog ogen had om hen te zien' – maar ook zijn broers en zijn ooms wachtte zijn lot. Moeder bleef als enig lid van de familie in de stad achter.

Mijn blik dwaalde tijdens het luisteren voortdurend af naar de mensen om mij heen, bedrukte gezichten in herdenkingsstand, soms in tranen om het verhaal dat op hun plek uit de grond omhoogkwam. Ik dacht aan alle mensen die eerder op deze oncomfortabele plek op de ijskoude grond lagen en aan de bezoekers die nog zouden volgen. *Gardens Speak* is al twee jaar op wereldtournee en doet dit jaar naast Londen en Amsterdam ook Washington D.C., Cairo, Beiroet, Athene, Freiburg, Marseille en Ljubljana aan. Voor wie zouden al die mensen bereid zijn in het echte leven neer te knielen, buiten de grenzen van een kunstwerk? Het is het venijn van interactieve kunst – de voorstelling is voorbij voor je je bedenkingen goed en wel op een rij hebt kunnen zetten.

Vast staat dat Jalal al-Lattuf een jongen was die hield van zingen en die nu ligt begraven in een openbare tuin in Talbiseh, Noordwest-Syrië. Die feiten zijn triest genoeg. El Khoury schiep met haar kunstwerk een schemergebied tussen een harde werkelijkheid en vrijblijvende fictie en het mooie aan die plek is dat er voor ieder wel wat valt te halen. *Gardens Speak* is geen voorstelling voor degenen die achterover willen leunen, maar voor hen die niet uitgepraat raken over de geschiedenis zoals die zich, hoewel op

grote afstand, evengoed voor onze ogen voltrekt.

Toen de muziek ophield en de mannen en vrouwen op de grond hun ogen openden, lag naast de steen van hun martelaar voor ieder nog een speciaal verzoek. Bij de uitgang wachtte een cameraploeg van de BBC die hoopte op een eerste, verse reactie. Ik geloof niet dat dat gelukt is – het fragment bleef in ieder geval niet bewaard.

Dit artikel werd geschreven door Roos van der Lint en verscheen in De Groene Amsterdammer van 19.05.2016

Pleurer un inconnu

L'art a parfois la capacité de briser les chaînes de l'impuissance. Dans **Gardens Speak**, le visiteur s'agenouille sans la moindre réticence devant la tombe d'un homme qui a donné sa vie pour la liberté.

En temps de paix, la guerre n'est qu'un chapitre d'Histoire. Les décombres ont été déblayés, les morts ont été comptés et pleurés et il n'en reste plus que le souvenir. Ce que conserve le paysage, ce sont des monuments que devront honorer les générations futures, des rappels du Bien et du Mal. On trouve encore dans les champs et le long des digues d'énormes bunkers gris, bien entretenus et souvent même soigneusement restaurés. Les tombes des nombreux cimetières militaires aux croix blanches identiques sont entourées de gazon. Nous gardons ainsi prise sur l'Histoire, nous évitons qu'elle se répète.

L'artiste libanaise Tania El Khoury a eu sous les yeux la photo d'une Syrienne en train de creuser la tombe de son fils dans son jardin. La mère voulait garder le jeune défunt chez lui, où son histoire serait préservée et son martyr prendrait un sens. En Syrie, les lieux d'inhumation officiels sont trop souvent la cible d'actes de violences. Les familles sont en outre contraintes de signer un document dans lequel elles déclarent que leur mari, leur fils, leur neveu, leur ami a été tué par des

'terroristes' et non par le régime. Sans corps, la vérité disparaît, s'efface devant une histoire faussée. Les jardins et les parcs publics de Syrie se transforment progressivement en cimetières.

'... devant l'ennemi, en cas de victoire de celui-ci, même les morts ne seront point en sécurité.' El Khoury a choisi cette phrase de Walter Benjamin comme bannière de sa nouvelle performance interactive *Gardens Speak*. Pour elle, tous ces jeunes hommes tués – pas un mot sur les jeunes filles – ont encore des choses à dire.

C'est ainsi que je me suis trouvée avec neuf autres visiteurs dans un cimetière rectangulaire au Battersea Arts Centre de Londres, drapée dans un tablier blanc et une lampe de poche à la main. Une carte distribuée à l'entrée me demandait de m'agenouiller devant la tombe du martyr Jalal al-Lattuf, dont le nom était tracé en signes arabes sur une des stèles en bois. Me voilà donc, genoux enfoncés dans la terre humide, ongles noircis par le sable et une oreille collée au sol. De la terre montant un rapport des derniers mois de Jalal al-Lattuf, un jeune homme qui avait manifesté avec ses frères en première ligne lorsque éclata la révolution contre le régime du président Bashar al-Assad.

Un acteur s'est glissé dans la peau d'Al-Lattuf et raconte son histoire depuis les tirs dans sa ville de Talbiseh. Son père, un officier qui avait quitté l'armée syrienne quand il avait compris les intentions du président, fut tué dès les premiers jours. 'J'aurais voulu que mon père puisse nous voir faire la révolution, scander dans les manifestations des slogans contre le régime. Il aurait été fier de ses enfants, pour qui rien ne compte plus au monde que ce pays et son peuple.' Talbiseh était

pour Al-Lattuf le paradis sur terre et les chants des manifestants semblaient pouvoir noyer la voix du dictateur et les porter au septième ciel. Le mouvement de protestation devait pour lui être la base du changement, jamais de la violence, et il s'entourait de personnes de confiance, installait des mégaphones et hissait le drapeau de l'indépendance sur un bâtiment proche de la mosquée. Mais la mort a déferlé et les manifestations se sont transformées en évacuations de blessés et inhumations d'amis.

Après une explosion en première ligne qui lui fit fatale, le lieu d'inhumation du centre artistique résonna encore un temps de musique, que les visiteurs aussi écoutaient étendus sur le dos. Dix vivants gisant dans une tombe, avec dans leur tête dix histoires oppressantes. Un étrange jeu de rôles. Les stèles interprètent les morts, nous leurs proches, même si les morts sont absents et que pleurer un inconnu ne va pas de soi. Mais l'image de ces hommes sur la tombe avait quelque chose de parfaitement réel, comme un tableau d'une zone de combats ou quelque part aux confins de l'Europe, parmi ces centaines de tombes anonymes qui s'y accumulent.

El Khoury connaît bien les principes du live art interactif, qu'elle a étudié à la Royal Holloway University of London au lendemain du Printemps arabe. Interrogée sur son travail d'artiste, elle raconte volontiers l'anecdote suivante. Un jour dans un bar à cocktails de Beyrouth, elle tentait d'expliquer à un ami ce que signifiait exactement l'aspect 'live' de son art face à la mort, alors même qu'à 25 kilomètres un crime horrible était perpétré. Un homme avait été dévêtu et traîné dans les rues puis pendu à un poteau électrique sur une place publique. Les

films amateurs de passants inondaient les réseaux sociaux, jusque dans le bar très branché de Beyrouth. L'ami demanda à El Khoury si cela aussi pouvait être considéré comme du 'live art'.

Son œuvre inclut lors depuis des témoignages du conflit sans fin entre Israël et le Liban, des fragments de la guerre civile libanaise et des archives personnelles de documents et d'objets qu'elle a commencées à rassembler pendant les émeutes de Londres en 2010. Dans un de ses films, des militants écologistes côtoient le mouvement Occupy et un peuple en colère contre un dictateur. Pour son installation *Stories of Refuge*, elle a demandé à des Syriens de filmer en caméra cachée leur quotidien dans un camp de réfugiés de Munich et de le partager avec le public. Ses œuvres révèlent des réalités mal connues mais irréfutables, parfois en live, mais toujours sans détour. Des œuvres pointues, rarement drôles, qu'elle enfonce comme un coin dans les fissures de la société.

Pourtant, en dépit du caractère tragique et authentique de l'histoire, il est difficile d'entrer complètement dans le narratif de *Gardens Speak*. Peut-être parce que cette page d'Histoire n'est pas encore tournée et qu'il est difficile de distinguer le Bien du Mal. Peut-être aussi parce qu'une histoire personnelle racontée avec émotion ouvre en premier lieu la porte aux questions, à la méfiance, d'avantage qu'une photo ou un tableau. El Khoury décrit les dix jeunes tués comme des martyrs, mais nous savons qu'il existe toutes sortes de martyrs. Jalal al-Lattuf était un combattant pacifique engagé dans un combat sanglant contre le régime, mais au nom de qui ? Tant de voix résonnent dans son histoire relatée par ses proches. En mou-

rant, il dit: 'Mère, je ne suis pas mort rapidement. Je suis mort très lentement. Mais j'ai pensé à vous, à mes frères et à mon pays. Je n'ai pas pleuré. Pendant toute la douleur qui a précédé ma mort, et sous les décombres qui couvraient mon corps, j'ai regardé le ciel et j'ai témoigné de ma foi. Je savais que tu chanterais pour moi et que Dieu verrait en moi un martyr.'

L'histoire ne s'arrête pas à sa mort. Ses amis se sont encore réunis pour une manifestation près de sa maison dévastée

« Mère, je ne suis pas mort rapidement. Je suis mort très lentement. Mais j'ai pensé à vous, à mes frères et à mon pays. »

– 'j'aurais pleuré si j'avais eu des yeux pour les voir' – mais ses frères et ses oncles vont subir le même sort. Sa mère est la seule survivante de la famille dans la ville.

Tout en écoutant le récit, je ne peux empêcher d'épier les gens qui m'entourent, visages tendus, parfois émus aux larmes par les mots qui montent de terre. Je pense à toutes ces personnes qui ont déjà pris cette position inconfortable sur le sol glacé et aux visiteurs qui nous succéderont. *Gardens Speak* effectue depuis deux ans déjà une tournée mondiale : Londres, Amsterdam, Washington D.C., Le Caire, Beyrouth, Athènes, Fribourg, Marseille et Ljubljana. Pour qui tous ces

gens seraient-ils prêts à s'agenouiller si ce n'était pas de l'art ? C'est bien là le poison de l'art participatif : le spectacle s'achève avant même que vous ayez pu donner une place à vos impressions.

C'est un fait que le jeune Jalal al-Lattuf aimait chanter et qu'il est maintenant enterré dans un jardin public de Talbiseh, dans le nord-ouest de la Syrie. Ces faits sont déjà tristes en soi. El Khoury crée avec son œuvre une zone d'ombre entre une âpre réalité et une fiction sans engagement, et la beauté de cette performance, c'est qu'il a quelque chose à offrir à chacun d'entre nous. *Gardens Speak* n'est pas un spectacle à contempler du confort de son siège, c'est un spectacle pour ceux qui ne sont jamais rassasiés d'histoires comme celles-ci, qui tout en étant très lointaines, se déroulent sous nos yeux.

Lorsque la musique s'est arrêtée et que les hommes et les femmes couchés sur le sol ont ouvert les yeux, une nouvelle demande était formulée aux spectateurs à propos de 'leur' martyr. A la sortie les attendait une équipe de la BBC qui espérait cueillir leur première réaction à chaud. Je ne pense pas qu'elle y soit parvenue. Il n'en existe en tout cas aucun fragment.

Cet article écrit par Roos van der Lint est paru dans De Groene Amsterdammer du 19.05.2016

GARDENS SPEAK

03-10.02.2017 – voyez l'annexe

© Kinan Azmeh

H E W A R

Orchestre Royal de Chambre de Wallonie

Zo'n vijf jaar geleden kreeg Mohamed Ikoubaân, artistiek directeur van Moussem Nomadisch Kunstencentrum een tip van zijn literaire consulent Taha Adnan. Het betrof Kinan Azmeh, een muzikale duizendpoot die doorheen de jaren een heel eigen sound wist te ontwikkelen, waarin Arabische en Westerse invloeden zich moeiteloos met elkaar vermengen. Ikoubaân was van bij het eerste contact overtuigd en ondernam sinds meerdere pogingen om Azmeh en zijn ensemble **Hewar** naar België te halen. Dat leek maar niet te lukken, totdat de samenwerking met het **Orchestre Royal de Chambre de Wallonie** op de proppen kwam en Bozar Music mee zijn schouders onder het project zette. Vanaf dat moment kwam alles in een stroomversnelling. Kinan Azmeh en Mohamed Ikoubaân vonden elkaar ook in een ander engagement, beiden zetten ze zich in voor de organisatie Ettijhaat die vanuit Beirut ondersteuning biedt aan onafhankelijke Syrische artiesten. Maar nu focussen we dus graag op dat bijzondere samenwerkingsproject tussen een Syrisch ensemble en een Belgisch orkest.

Hewar is Arabisch voor 'dialogo'. Het is ook de naam van het ensemble rond Kinan Azmeh (klarinet), Dima Orsho (stem) en Issam Rafea (oud). Trouw aan haar naam, wil het ensemble de muzikale barrières tussen verschillende muzikale persoonlijkheden overbruggen. Communicatie staat hierbij centraal – tussen de groepsleden onderling, elk met hun eigen instrument, maar evenzeer in een bredere sociale en politieke context. Het resultaat is een aparte en eclectische sound, die laveert tussen jazz, Arabische muziek en Westerse klassieke melodieën. In juni brengt Hewar op uitnodiging van Moussem een concert in Bozar samen met het Orchestre Royal de Chambre de Wallonie (ORCW). Dit orkest, onder leiding van Frank Braley, bestaat al sinds 1958 en is daarmee het oudste kamerorkest van België. Moussem sprak Laurent Frack, algemeen directeur van het ORCW en Kinan Azmeh over hun nakende samenwerking. En hoewel beide heren zich aan de andere kant van de wereldbol bevonden toen we met hen in gesprek gingen, vertoont hun verhaal vele parallellen.

Het Orchestre Royal de Chambre de Wallonie (ORCW) opgericht in Brussel in 1958 als 'Les Solistes de Bruxelles', heeft ondertussen haar thuisbasis in Mons. Sinds jaar en dag maakt het orkest zijn opwachting in de Muziekkapel Koningin Elisabeth

en in Bozar, waar het jaarlijks ook de deelnemers aan de Koningin Elisabeth wedstrijd begeleidt. Het ORCW is een graag geziene gast op talrijke nationale en internationale podia van Beijing en Tokio tot Boekarest en Bilbao. Het repertoire van het orkest gaat van klassiek tot romantisch en hedendaags, maar kleurt ook regelmatig en graag buiten de klassieke lijntjes. In 2015 deelden ze nog het podium met Anouar Brahem voor de presentatie van zijn nieuwste project *Souvenance* en enkele jaren voordien brachten ze een prachtig programma samen met de Brusselse zangeres met Marokkaanse roots Laila Amezian. Die ontmoetingen tussen Westerse en Arabische muziek smaken duidelijk naar meer. Laurent Fack, de bevoegde algemeen directeur van het ORCW, is niet alleen laaiend enthousiast over de samenwerking met Kinan Azmeh en zijn ensemble Hewar, hij is ook een groot voorstander van dergelijke muzikale ontmoetingen, die hij als essentieel beschouwt in een al te gepolariseerd cultureel landschap.

"Het samenbrengen van verschillende culturen is het meest nobele dat er bestaat," zo zegt Laurent Fack. Hij is overtuigd van zijn zaak: "Dit soort samenwerkingen, dat is wat onze wereld nodig heeft vandaag. We moeten ons richten op osmose in plaats van ons over te geven aan de clash tussen culturen waarbij de ene

de andere wil onderwerpen. Muziek is dé taal bij uitstek om dit te bewerkstelligen. Ons orkest heeft niet alleen de capaciteit om verschillende muzikale werelden samen te brengen, maar ook en vooral heel veel zin om hier mee aan de slag te gaan. Veel programmeurs in onze culturele huizen zijn nog steeds blind voor de veranderde wereld om hen heen. Maar smaken evolueren samen met de samenstelling van een bevolking. Pakweg zestig jaar geleden waren pizza en spaghetti bij wijze van spreken nog uitzonderlijke gerechten bij onze Belgische gezinnen, maar vandaag zijn ze volledig ingeburgerd geraakt. Zo gaat dat ook met kunst. Artiesten zijn nog altijd avant-garde in dit opzicht, zij voelen die vernieuwingen aan en zetten ze om in nieuwe taal."

Verschillende keren in het gesprek benadrukt Laurent Fack hoe wonderlijk het wel is wanneer je creaties uit verschillende culturen kan samensmelten tot iets nieuws. "We kunnen elkaar soms niet verstaan in woorden, omdat we elkaars taal niet machtig zijn, maar de taal van muziek die is universeel, daar komt alles samen tot een nieuw harmonieus geheel." Hij legt uit hoe verschillend de westerse benadering van muziek wel is van de Arabische: "De westerse klassieke muziek is gestructureerd rond vier tijden, ze kent een grote meerstemmigheid en streeft altijd naar harmonie. Arabische muziek kent een andere stemming en ordening van tonen dan westerse muziek, maar werkt ook met andere tijden, en vooral tussentijden. In die zin sluit ze dicht aan bij Jazz, waar ook voortdurend met tussentijden gewerkt wordt. Het samenbrengen van die twee werelden, dat is een waar avontuur. Begrijp dit vooral niet verkeerd, het gaat niet om opponenten, het gaat om verschillen, dat is een belangrijke nuance" zo onderstreept hij. Laurent Fack zegt dat hij vragende partij is voor dit soort projecten "Het is een engagement voor de wereld van morgen, een cultureel, sociaal en bovenal humanistisch doel dat we ons stellen als hedendaags orkest." Dat hij het meent blijkt uit vorige projecten van het orkest, zoals de samenwerking met zangeres Laila Amezian. "Een fantastische zangeres van bij ons, die teruggekeerd is naar de muzikale wortels van haar voorvaders. Het is prachtig hoe zij dat spectrum beheerst van soefi-liederen, met composities op teksten van Ibn Arabi tot de Arabisch-Andalusische muziek tot jazz." Fack nodigde ook het Nationaal Symfonisch Orkest van Algerije uit naar Mons toen de stad in 2015 de titel van Europese culturele hoofdstad mocht dragen. "Het was een avond waar ik bijzonder naar uitkeek", vertelt hij "Het was de eerste keer dat een symfonisch orkest uit Noord-Afrika werd uitgenodigd in het kader van een Europese culturele hoofdstad. Helaas hebben we het project last minute moeten afgelasten wegens politieke strubbelingen in Algerije, waardoor het orkest niet naar Mons kon afreizen." Maar Laurent Fack is een volhouder en hij hoopt dat er stilaan ook meer media-interesse voor deze multiculturele projecten van het orkest ontstaat. "Het is nog te weinig geweten en net zoals de programmeurs zijn onze media nog niet helemaal mee, ze geven er de voorkeur aan om te berichten over de conflicten, maar wij bewijzen dat deze wereld ook klaar is voor een nieuwe harmonie. We zien dat ook aan ons publiek, door Oost en West samen op het podium te brengen komen ze ook samen in de zaal. Dat is belangrijk, we moeten elkaar ontmoeten en onze culturele ruimte moet een echt gedeelde ruimte worden. Als het ORCW straks in Brussel het podium bestijgt samen met de muzikanten van Hewart zal het de eerste keer zijn

dat ze elkaar ontmoeten, maar in onze muziek zullen we elkaar onmiddellijk vinden."

"Ik ben een Syriër, sinds zestien jaar woon ik in New York en tot vijf jaar geleden vloog ik regelmatig heen en weer naar Damascus. Het tragische nieuws dat we de afgelopen jaren te verwerken krijgen over de oorlog hebben mij de rol van kunst ernstig in vraag doen stellen. Maar vandaag ben ik er meer dan ooit van overtuigd dat ik met mijn instrument een luide en expressieve stem kan laten weerklinken en dat ik dat – wat er ook gebeurt mag – moet blijven doen" zo begint Kinan Azmeh zijn relaas. Op de vraag hoe hij het ervaart om als Syrische muzikant aangekondigd te worden antwoordt hij het volgende: "Ik vind dat vooral grappig, maar ik wijt het vooral aan de onderrepresentatie van muzikanten van een bepaalde cultuur, wat maakt dat ze als exotisch beschouwd worden, of op z'n minst als de 'ander'. Ik begon mijn carrière als 'de jonge klarinettist van Damascus', toen ik wat ouder werd, werd dat 'de klarinettist van Damascus', toen ik internationaal begon te touren werd ik 'de Syrische klarinettist', ik begon te componeren en ik werd "de Syrische muzikant". Ik denk dat de volgende natuurlijke stap is dat ik 'de muzikant' word, maar het ultieme doel is natuurlijk dat je uiteindelijk gewoon 'een mens' wordt."

Muziek maken is voor hem een essentie in het leven "Ik ben ervan overtuigd dat muziek maken een daad van vrijheid is, die al de grenzen en limieten die politici en economen opwerpen, overstijgt. Als ik naar de Syrische context kijk dan weet ik dat mijn muziek geen kogel zal tegenhouden, of een hongerige zal spijzen, een huis zal heropbouwen of een politiek gevangene zal bevrijden. Maar ik geloof wel dat mijn muziek mensen kan inspireren om proactief te zijn, om te reflecteren en de innerlijke gevoelens te laten spreken." Het samenbrengen van verschillende genres vindt hij een

even grote evidentie: "Ik denk over muziek nooit als iets dat genre-overschrijdend is. Ik beschouw muziek als een continuum dat je kan leren. Eigenlijk gaat het om verschillende muzikale vocabularia en verschillende esthetische benaderingen die je kan leren. Hoe meer je je vocabularium uitbreidt, hoe expressiever je kan zijn. Ik mix niet om het mixen zelf, ik componeer en speel datgene waar ik van hou en onderweg leer ik ontzettend veel bij van de talrijke muzikanten waar ik mee samenwerk." En hij beaamt wat Laurent Fack ook zegt: "Klassieke westerse muziek heeft een totaal andere structuur dan Arabische muziek, terwijl jazz er veel dicht tegen aan leunt. Waarom dan kiezen om te spelen met een klassiek orkest? Ik denk omdat ik geïnteresseerd ben in samenwerking als een principe. Het instrument dat we spelen is niet meer dan een tool die ons in staat stelt om onszelf uit te drukken. Als je het zo beschouwt dan denk ik niet dat Jazz dicht staat bij klassieke muziek dan Arabische muziek. We zijn trouwens vergeten dat lang geleden van klassieke muzikanten verwacht werd dat ze hun cadans improviseerden. Ik kijk er alvast heel erg naar uit om met het ORCW samen te werken."

HEWART & ORCHESTRE ROYAL DE CHAMBRE DE WALLONIE

zo 03.06.2017 – 20:00 – Bozar, Brussel

"MUZIEK MAKEN
IS EEN DAAD
VAN VRIJHEID"

Il y a cinq ans environ, le directeur artistique de Moussem Nomadisch Kunstencentrum Mohamed Ikoubaân découvrait par l'intermédiaire de son conseiller littéraire Taha Adnan un musicien aux multiples talents qui avait su donner forme à un son qui lui est propre tout en fusionnant des influences arabes et occidentales : Kinan Azmeh. Le directeur du Moussem fut d'emblée séduit et fit plusieurs tentatives pour faire venir à Bruxelles Azmeh et son ensemble **Hewart**. Sans succès jusqu'à ce que la collaboration avec l'**Orchestre Royal de Chambre de Wallonie** fut envisagée et concrétisée avec le soutien de Bozar Music. Tout alla dès lors très vite. Kinan Azmeh et Mohamed Ikoubaân se sont retrouvés dans un autre projet ambitieux, en apportant leur soutien à l'organisation Ettijahaat, qui, de Beyrouth, aide les artistes syriens indépendants. Mais concentrons-nous pour l'instant sur cet exceptionnel projet de collaboration entre un ensemble syrien et un orchestre belge.

Hewart signifie dialogue en arabe. C'est aussi le nom de l'ensemble qui s'est formé autour de Kinan Azmeh (clarinette), Dima Orsho (voix) et Issam Rafea (oud). Fidèle à son nom, l'ensemble entend dépasser les barrières entre divers styles musicaux. La communication joue à cet égard un rôle central, la communication entre les membres du groupe, chacun avec son instrument, mais aussi dans le large contexte social et politique. Le résultat est un son singulier et éclectique qui oscille entre jazz, musique arabe et mélodies classiques occidentales. A l'invitation de Moussem, Hewart donne en juin un concert au Bozar et sera rejoint sur scène par l'**Orchestre Royal de Chambre de Wallonie** (ORCW). Cet orchestre dirigé par Frank Braley existe depuis 1958 et est donc le plus ancien orchestre de chambre de Belgique. Moussem a parlé avec Laurent Fack, directeur général du ORCW, et Kinan Azmeh sur leur prochaine collaboration. Et en dépit des distances géographiques qui séparent les deux hommes, les propos qu'ils ont tenus lors de cet entretien rendaient le même écho.

L'Orchestre Royal de Chambre de Wallonie (ORCW) est le plus ancien orchestre de musique de chambre de Belgique. Fondé à Bruxelles en 1958 sous le nom 'Les Solistes de Bruxelles', il est aujourd'hui établi à Mons. Le ORCW se produit depuis des années à la Chapelle de Musique Reine Elisabeth et au Bozar, où il participe chaque année au Concours Reine Elisabeth. Il est aussi régulièrement invité sur des scènes nationales et internationales, de Pékin à Bilbao et de Tokyo à Bucarest. Le répertoire de l'orchestre couvre la musique classique, la musique romantique et la musique contemporaine, et ne craint pas non plus de sortir des sentiers battus. Il a par exemple partagé en 2015 la scène avec Anouar Brahem pour la présentation de son nouveau projet *Souvenance* et quelques années auparavant, il avait composé un magnifique programme avec la chanteuse bruxelloise aux racines marocaines Laila Amezian. Ces rencontres entre musique occidentale et musique arabe sont manifestation du goût du public, puisque le ORCW s'est à nouveau produit en juin au Bozar avec la compagnie syrienne Hewart. Son directeur général, le fougueux Laurent Fack, salue avec enthousiasme ce genre de collaboration, qu'il considère essentielle dans un paysage culturel trop polarisé.

« Le rapprochement des cultures est la chose la plus noble qu'il

soit, » déclare Laurent Fack. Il ajoute avec conviction : « Notre monde a besoin de ce type de collaborations. Nous devons rechercher l'osmose plutôt que de nous livrer à une confrontation des cultures qui implique nécessairement un vainqueur et un vaincu. La musique est le langage par excellence pour nous rapprocher. Notre orchestre a non seulement la capacité d'exécuter divers types de musiques du monde, il a aussi la motivation. Les programmeurs de nos maisons culturelles sont encore trop hermétiques aux changements du monde autour d'eux. Mais les goûts évoluent en fonction de la société. Il y a une soixante d'années, la pizza et les spaghettis étaient à peu près les seuls plats exotiques connus de nos familles belges, mais aujourd'hui, ces plats italiens font partie de notre patrimoine culinaire. Il en est de même avec la musique. Les artistes sont toujours à la pointe des changements à cet égard car ils les pressentent et savent les traduire dans un langage nouveau. »

Laurent Fack souligne à plusieurs reprises lors de notre entretien le bonheur qu'ont les artistes à fusionner des créations de cultures différentes en quelque chose de nouveau. « Nous ne pouvons pas toujours nous comprendre, puisque nous ne parlons pas la même langue, mais le langage de la musique est universel et nous rapproche pour produire quelque chose de nouveau et d'harmonieux. » Il explique pour nous les différences d'approche entre la musique occidentale et la musique arabe : « La musique classique occidentale est structurée autour de quatre temps, elle a une grande polyphonie et tend toujours à l'harmonie. La musique arabe a une tout autre approche de l'harmonisation des tons, et utilise des temps différents, et surtout d'autres intervalles. Elle se rapproche en cela du jazz, qui travaille toujours avec des intervalles. La fusion de ces deux univers est une véritable aventure. Mais que ce soit clair : il ne s'agit pas d'oppositions, mais de différences, et c'est une nuance importante », souligne-t-il. Laurent Fack est toujours partant pour ce type de projets. « C'est un engagement pour le monde de demain, un objectif culturel, social et surtout humaniste que nous nous fixons. » Et les projets précédents de cet orchestre contemporain sont là pour en témoigner. La collaboration avec la chanteuse Laila Amezian par exemple. « Une chanteuse merveilleuse, » dit-il, « une chanteuse de chez nous qui renoue avec les racines musicales de ses ancêtres. On est émerveillé par sa maîtrise du spectre musical, des chants soufis, avec des compositions sur des textes

d'Ibn Arabi jusqu'à la musique arabo-andalouse et au jazz. » Facq a également invité l'Orchestre National Symphonique d'Algérie lorsque Mons était Capitale culturelle de l'Europe en 2015. « C'était une soirée que j'attendais avec une grande impatience », se rappelle Facq. « C'était la première fois qu'un orchestre symphonique d'Afrique du Nord était invité par une Capitale Culturelle d'Europe. Nous avons malheureusement dû annuler la soirée à la dernière minute car les musiciens n'ont pas pu quitter leur pays en raison de troubles politiques en Algérie. » Mais Facq tient bon et il espère aussi susciter de plus en plus l'intérêt des médias pour les projets multiculturels de l'orchestre. « Notre ignorance est encore grande et les programmeurs ne sont souvent pas mieux informés que les médias, qui préfèrent parler des conflits, mais nous prouvons que ce monde est prêt pour une nouvelle harmonie. Nous constatons que notre public se mélange au-delà des cultures, comme il le voit sur la scène. C'est important, nous devons nous rencontrer, nous parler et notre espace culturel doit être un espace commun. Lorsque le ORCW montera sur scène avec les musiciens de Hewar à Bruxelles, ce sera la première fois qu'ils se rencontrent et pourtant la musique fait de nous des frères. »

« Je suis syrien, mais je vis à New-York depuis l'âge de seize ans, et jusqu'à il y a cinq ans, je faisais des allers-retours réguliers entre les Etats-Unis et Damas. Les tragiques nouvelles des dernières années m'ont fait sérieusement remettre en question le rôle de l'art. Mais je suis convaincu aujourd'hui que je fais résonner avec mon instrument une voix forte et expressive et que je dois continuer à le faire. » explique Kinan Azmeh. Quand je lui demande ce qu'il pense du fait qu'en Europe, les musiciens étrangers, particulièrement ceux qui viennent de pays non occidentaux, sont souvent annoncés avec leur nationalité il en rit : « Je trouve ça surtout curieux, mais je l'explique par la sous-représentation de musiciens d'une certaine culture, ce qui les rend exotiques, ou pour le moins 'différents'. J'ai débuté ma carrière comme 'jeune clarinettiste de Damas', puis quand j'ai commencé à faire des tournées à l'étranger, je suis devenu le 'clarinettiste syrien' et quand je me suis mis à la composition, 'le 'musicien syrien'. Je pense que la prochaine étape logique

“FAIRE DE LA
MUSIQUE EST
UN ACTE DE
LIBERTE”

serait que je sois juste 'musicien', mais l'ultime objectif n'est-il pas d'être juste un 'homme' ? »

Faire de la musique c'est plus qu'essentiel pour lui : « Je suis convaincu que faire de la musique est un acte de liberté qui dépasse les frontières imposées par les politiciens et les économistes. Quand je considère la situation syrienne, je sais que ma musique n'arrêtera pas les balles, ni ne nourrira un affamé, ni ne reconstruira une maison, ni ne libérera un prisonnier politique. Mais je suis convaincu que ma musique peut inspirer des hommes à agir, à réfléchir et à laisser parler leur cœur. » Hewar signifie dialogue. Les projets musicaux de Kinan Azmeh témoignent d'une prédilection pour les genres musicaux transfrontaliers. Pourtant « Je ne pense jamais à la musique comme un phénomène trans-genres. Je considère la musique comme un mouvement qui peut vous enrichir en continu. Il s'agit en fait d'approches esthétiques et de vocabulaires musicaux différents que vous pouvez apprendre. Plus vous élargissez votre vocabulaire, plus vous pouvez être expressif. Je ne mixe pas pour le plaisir de mixer, je compose et je joue ce que j'aime et, chemin faisant, j'apprends énormément des nombreux musiciens avec lesquels je travaille. » Et comme Laurent Facq le dit aussi : « La musique classique occidentale a une tout autre structure que la musique arabe, dont par ailleurs se rapproche davantage le jazz. Pourquoi opter pour un orchestre classique ? Parce que je suis intéressé par

la collaboration par principe, je pense. L'instrument dont nous jouons n'est pas davantage qu'un outil qui nous permet de nous exprimer. Sous cet angle de vue, le jazz est bien plus proche de la musique classique que la musique arabe. On oublie du reste qu'autrefois, les musiciens classiques étaient censés improviser leur rythme... Je suis ravi de pouvoir travailler avec le ORCW à Bruxelles! »

HEWAR & ORCHESTRE ROYAL DE CHAMBRE DE WALLONIE
zo 03.06.2017 – 20:00 – Bozar, Brussel

© The Khoury Project

MOUSSEM
MUSIC

THE KHOURY PROJECT

The Khoury Project bestaat uit de broers Osama, Basil en Elia Khoury. Ze combineren verschillende muzikale tradities – traditionele Arabische muziek, flamenco, swing, jazz, klassiek tot een expressieve mix die afwisselend meditatief en lyrisch is. Vertrekende van harmonieuze thema's wordt er vaak vrij geïmproviseerd. De Khoury-broers hanteren een eigenzinnige en ontroerende taal, tegelijk machtig en genereus. The Khoury Project is dit voorjaar twee keer te bewonderen, in maart in BOZAR waar ze hun nieuwe album *Revelation* ten gehore brengen, en later in april in het Cultuurcentrum Brugge waar ze de stille animatiefilm *De avonturen van Prins Achmed* live van muziek voorzien.

DE AVONTUREN VAN PRINS ACHMED
Film & live muziek

De avonturen van Prins Achmed is een parel uit 1926, geïnspireerd op de bekende verhalen van Duizend-en-één-nacht. Deze film van de Duitse Lotte Reiniger is de oudste overblijvende animatiefilm, gemaakt volgens het stop-motion-procedé met silhouetten uit karton. Bijna honderd jaar later blaast The Khoury Project de film nieuwe leven in met een originele, beklijvende soundtrack.

REVELATION
vr 10.03.2017 – 20:00 – Bozar, Brussel

DE AVONTUREN VAN PRINS ACHMED
di 18.04.2017 – 20:00 – Cultuurcentrum Brugge

ON TOUR

Radouan Mriziga

© Mashid Mohadjerin

Choreograaf en danser Radouan Mriziga (Marokko, 1985) volgde dansopleidingen in Marrakech en Tunesië en zette zijn parcours verder aan P.A.R.T.S. in Brussel. Sinds 2014 wordt hij ondersteund door Nomadisch Kunstencentrum Moussem. De voorbije twee jaar creëerde hij de solo *55* (2014) en het groepswerk *3600* (2016) – twee voorstellingen waarin hij de relatie tussen dans en architectuur onderzoekt en de mens portretteert als een evenwichtsoefening tussen intellect, lichaam en geest. Momenteel werkt hij aan het derde luik van zijn trilogie, getiteld *7*. Van 2017 tot 2021 wordt Radouan Mriziga artist-in-residence in het Kaaitheater.

55

55 is de eerste eigen creatie van Radouan Mriziga. Het stuk ging in 2014 in première in de Kaaistudio's en was in 2015 te zien tijdens Kunstenfestivaldesarts. Sindsdien toert Mriziga wereldwijd met deze solo.

Vertrekkend van het getal 5 en met zijn eigen lichaam als maat en instrument, creëert Mriziga een architecturale vorm. Traag en secuur gaat hij tewerk, op een subtiele manier spelend met je verwachtingen.

55

di 24.01.2017 – Kaaitheater, Brussel
za 10.06.2017 – Lille (Frankrijk)
di 04 – zo 09.07.2017
Lausanne (Zwitserland)

3600

In dit vervolg op *55* verkennen vier performers 3600 seconden lang opnieuw een imaginaire constructie en gaan ze op zoek naar een lineaire, transparante choreografie. Nieuwe objecten worden ter plaatse gecreëerd via subtiele, spannende bewegingen. Zo veranderen de dansers langzaam maar zeker in ambachtstlui en architecten. Radouan haalde voor *3600* inspiratie uit de moderne architectuur en islamitische kunst, waarbij esthetiek en functie evenwaardig zijn.

3600

TBC

7

Met *7* presenteert Radouan Mriziga het slotstuk van zijn trilogie, na *55* en *3600*. Opnieuw staat de relatie tussen dans, bouwen en architectuur centraal. Het bewegende lichaam verbindt hij met de expressie van architecturale en sculpturale vormen. In *7* verrijkt Mriziga deze relatie door er mysterie en verbeelding aan toe te voegen. Hij kijkt hiervoor naar de mythologie van de zeven wereldwonderen van de antieke wereld. Deze architecturale en artistieke krachttoeren – waarvan enkel de piramide van Gizeh nog rechtstaat – markeren de overwinning van de mens op zijn fysieke beperkingen en de wetten van de natuur.

7

wo 17.05.2017 – 20:30 Première
do 18 – za 20.05.2017 – 20:30 –
KunstenFestivaldesArts,
Kaaitheater, Brussel

Nacera Belaza SUR LE FIL

In het trio *Sur le fil* houdt Nacera Belaza vast aan haar persoonlijke logica van introspectie die naar de Ander leidt en stijgt ze opnieuw boven zichzelf uit, samen met twee andere danseressen en het publiek. Al sinds haar eerste choreografieën baant ze een heel eigen pad met haar manier van dansen, die zowel heel aards als meditatief is, het uiterste van het lichaam vergt en haar in staat stelt het podium te overstijgen. Zij is elders en voert het publiek mee naar de weinig bekende paden van een op-en-top hedendaagse trance-ervaring.

SUR LE FIL

za 25.03.2017
Avant-Scène, Cognac (Frankrijk)
vr 21.04.2017
Beiroet (Libanon)
za 10.06.2017
Junevents, Atelier de Paris (Frankrijk)

Danya Hammoud IL Y A LONGTEMPS QUE JE N'AI PAS ÉTÉ AUSSI CALME

Het leven is een constant balanceren tussen controle en waanzin, aldus Danya Hammoud. De jonge Libanese choreografe danst een duo met de Catalaanse Carme Torrent. Inspiratie haalt ze onder meer uit het theaterwerk van Georg Büchner.

**IL Y A LONGTEMPS QUE JE N'AI PAS
ÉTÉ AUSSI CALME**

06.2017
Uzès Danse Festival, Uzès (Frankrijk)

Ruud Gielens & Rachid Benzine IN THE EYES OF HEAVEN

Een vrouw spreekt. In de Arabische wereld is het de tijd van de revoluties. De vrouw maakt een appèl aan de wereld. Ze belichaamt het statuut van alle vrouwen in de Mashreq en Maghreb – ze is het lichaam van de Arabische wereld. Binnenin haar is elke pijnlijke herinnering, elke worsteling, elke hoop, elke maatschappelijke vooruit- en achteruitgang opgestapeld.

In the Eyes of Heaven vervlecht de ontwikkelingen van de Arabische politiek van de laatste veertig jaar met de positie van de vrouw in de hedendaagse Arabische samenleving. Deze monoloog van Rachid Benzine, geregisseerd door Ruud Gielens, wordt vertolkt door de Palestijnse topactrice Hiam Abbas.

IN THE EYES OF HEAVEN

06, 07 & 08.04.2017
BIT Teatergasjen, Bergen
(Noorwegen)

UPDATE RESIDENTIES

Al vele jaren scouten we in de Arabische wereld jong en minder jong talent op festivals, biënnales, in theaters, lokale residentieplekken, via een gestaag uitgebouwd netwerk van internationale contacten in de MENA-regio en via zorgvuldig opgebouwde samenwerkingsverbanden. De afgelopen jaren kwamen daar ook steeds meer kunstenaars uit de diaspora bij. Ze wonen en werken in Europa maar onderhouden vaak nauwe banden met de landen van herkomst. Onze ervaring leert ons dat het niet altijd evident is voor deze kunstenaars om aansluiting te vinden in een nog steeds zeer westers georiënteerd kunstlandschap.

Het volstaat niet om een productie ergens te programmeren opdat een kunstenaar ook opgevist wordt in een dens kunstlandschap zoals dat in Vlaanderen en Brussel bestaat. Al vrij vroeg besloten we daarom om een residentiewerking uit te bouwen. Doorheen de jaren evolueerde die van meer experiment en werken aan bescheiden toonmomenten naar creatiewerk. Omdat we ondervinden dat we zo het meest resultaat boeken bij het duurzaam introduceren van jonge kunstenaars richten we vanaf 2017 onze residenties expliciet op de creatie van nieuwe producties, het ontwikkelen van co-producties en trajectbegeleiding.

We zoeken zo veel mogelijk aansluiting bij reeds bestaande residentieplekken. Ook in dit aspect van onze werking zijn we nomadisch. Destelheide Arts, Kaaitheater, Charleroi Danses en Pact Zollverein zijn zo'n plekken. Sinds kort werken we voor beeldende kunstenaars ook samen met het Frans Masereel Centrum in Kasterlee. Ondertussen onderhouden we ook warme contacten met residentieplekken in de Arabische wereld. Verschillende van onze kunstenaars willen graag werken in hun land van herkomst, of zelf workshops en projecten opzetten met kunstenaars uit de Arabische wereld. Momenteel werken we samen met Espace Darja, opgericht

door choreografe Meryem Jazouli in Casablanca en de Sharjah Art Foundation in de VAE.

Een Moussem residentie is meestal het begin van een duurzaam traject. Liever dan kortstondige one-shots investeren we in langdurige samenwerkingen. Ons parcours met Radouan Mriziga is hier een goed voorbeeld van. Toen hij net afstudeerde bij P.A.R.T.S. kon hij in onze residentie werken aan zijn eerste solo-project. We organiseerden vervolgens toonmomenten en toen de productie klaar was om te touren ondersteunden we de spreiding. Ondertussen werkt Radouan

aan zijn derde productie en staat hij met zijn producties op verschillende podia in België en zet hij zijn eerste internationale stappen. Ook beeldend kunstenaar Younes Baba-Ali ondersteunden we gedurende enkele jaren via onze residentiewerking.

Vaak komt het neer op het bieden van een beschermd kader en daar waar nodig de juiste professionele ondersteuning. We evolueren op dit vlak mee met de kunstenaars: aanvankelijk kan het kan gaan om het organiseren van inhoudelijke feedback door hen in het juiste stadium van hun creatieproces in contact te brengen

met dramaturgen, curatoren, programmeurs, of het kan gaan om het bieden van logistieke ondersteuning bij het productieproces, begeleiding bij het opmaken van dossiers, het bij elkaar zoeken van de nodige (co-)productiesteun en -budgetten. Er is niets mooiers dan jonge makers te helpen bij het ontwikkelen van hun eigen stem, om hen te zien groeien en hen de kans te bieden om de eigen vleugels uit te slaan en zelf hun weg te banen in de internationale kunstwereld.

Hieronder laten we u graag kennis maken met onze residenten 2017 en hun projecten.

SAMAH HIJAWI

Beeldend kunstenaar, onderzoeker en curator van Palestijnse afkomst. Haar werk behandelt thema's als trauma en dislocatie in het Midden-Oosten-regio. Haar werk werd internationaal getoond in MoMa (NY), Haus Der Kulturen der Welt (Berlin), Beirut Art Center... Ze is tevens onderzoekster aan de ULB. In haar nieuw project *Scripts for a Beautiful Landscape* onderzoekt ze hoe men Palestina kan inbeelden van buitenaf en op afstand en hoe trauma en ballingschap de narratieven en de voorstelling van het vaderland beïnvloeden.

2-30 januari – Frans Masereel Centrum

RAAFAT MAJZOUB

Libanese architect, beeldend kunstenaar en schrijver. Momenteel werkt hij aan het Massachusetts Institute for Technology in Boston. Voor zijn project tijdens Moussem Cities: Beirut werkt hij rond de thema's grenzen, migratie en verplaatsing. Zijn uitgangspunt is het prototype van een hotelkamer waarvan de muren en objecten zo ontworpen zijn dat ze de toeschouwer in beweging brengen.

28 januari – 18 februari Ravensteingalerij

RIMAH JABR

Palestijnse schrijfster en theatermaakster, werkt sinds het afronden van haar studies aan het Brusselse RITS tussen Toronto, Brussel en Palestina. Ze schrijft momenteel aan een nieuwe tekst voor jeugdtheater waarin ze haar politieke achtergrond verwerkt tot een filosofisch sprookje vol vreemde figuren. Deze voorstelling, een co-productie met Het Paleis en De Maan gaat over Raya, een meisje met groen haar. Stef De Paepe zal de regie van deze eigentijdse visuele parabel op zich nemen.

november 2016 – juni 2017

première van de nieuwe creatie is voorzien op 11 november 2017

HATEM IMAM

Beeldend kunstenaar en designer uit Beiroet. Zijn werk bestaat uit digitale media, installaties, fotografie, video en schilderkunst. Zijn werk was te zien op de Biënnales van Carrara en Berlijn, in Beiroet en New York. Hij is chef en co-redacteur van het satirische en kritische Samandal Comics magazine. Tijdens zijn residentie in het Frans Masereel Centrum ontwikkelt hij werk dat zal getoond worden in Bozar tijdens Moussem Cities: Beirut.

2-30 januari – Frans Masereel Centrum

LEYLA-CLAIRE RABIH

De Frans-Syrische Leyla-Claire Rabih verwerkt drie teksten van de Syrische auteur Mohammad Al Attar in haar nieuwe voorstelling *Chronicle of an orphan revolution*. De drie teksten belichten ieder een specifiek moment in de recente geschiedenis van Syrië en geven een inzicht in hoe het land van een opstand in een burgeroorlog verzeild raakte.

27 januari – 12 februari Destelheide Arts

RADOUAN MRIZIGA

Choreograaf Radouan Mriziga werkt met de voorstelling 7 aan het slotstuk van zijn trilogie, na 55 en 3600. Meer daarover lees je op pagina 16. De voorstelling gaat in première tijdens het KunstenFestivaldesArts dat naast o.a. Kaaitheater, Pact Zollverein, Sharjah Art Foundation, de Vooruit en C-Mine Genk partner is van het project.

6-24 februari Pact Zollverein
27 maart – 15 mei Pact Zollverein /
Charleroi Danses / Kaaitheater
première 17 mei 2017

YOUNESS KHOUKHOU

Choreograaf Youness Khoukhou werkt na zijn eerdere groepswork Becoming aan zijn eerste solovoorstelling. Met *The Noon* zet hij zijn onderzoek naar de relatie van het lichaam met zijn directe omgeving en de vraag hoe ze elkaar wederzijds beïnvloeden verder. Dit project wordt ontwikkeld in samenwerking met o.a. Les Brigittines, Pianofabriek Kunstenwerkplaats, Stuk Leuven en Charleroi Danses.

16 januari – 18 februari Charleroi
Danses / STUK Leuven / Kunstenwerk-
plaats Pianofabriek

BÁRA SIGFÚSDÓTTIR

Bára Sigfúsdóttir maakt een nieuwe choreografie voor twee dansers; Masoumeh Jalalieh en Alireza Mir uit Teheran. In deze productie belicht ze de betekenis van beweging in verschillende culturele contexten. Ze zet de productie in relatie tot verschillende publieken die telkens vanuit de eigen sociale en maatschappelijke conventies het werk ervaren.

i.s.m Workspace Brussels
9 – 27 mei Les Brigittines

HODA BARAKAT

Libanese schrijfster van romans, kortverhalen en toneelstukken. Ze wordt genoemd als een van de meest originele stemmen in de hedendaagse Arabische literatuur. Centraal in het werk van Barakat staat de Libanese burgeroorlog. Tegen de achtergrond van grote historische gebeurtenissen, en veelal vanuit het perspectief van mannelijke hoofdpersonages, schetst ze een beeld van het leven aan de rand van de maatschappij. Barakats meest recente werk is de roman *Malakūt hādhihi al-ard* (2012), een tragisch familieverhaal gespreid over drie generaties. De Nederlandse vertaling, *Koninkrijk der Aarde*, verschijnt in januari 2017 bij Uitgeverij De Geus.

Op uitnodiging van Passa Porta en Mousse Nomadisch Kunstencentrum verblijft Barakat acht weken in Brussel. Tijdens haar residentie neemt ze deel aan Mousse Cities: Beirut en ontmoet ze vertalers Arabisch-Nederlands tijdens een Found in Translation in Passa Porta.

09 januari – 06 maart in Passa Porta

© Karmen Ayvazyan

DOOR DE LENS VAN...

KARMEN AYVAZYAN

Karmen Ayvazyan studeerde af als Master Fotografie aan Kask School of Arts in Gent. Momenteel leeft en werkt ze in Antwerpen.

Haar werk werd getoond op Breda Photo, CC Sint-Truiden en Foto Forum Brasschaat. De bovenstaande foto is onderdeel van een reeks die ze maakte over haar geboorteland Armenië. In de zomer van 2014 verbleef ze er een maand bij haar grootouders en bezocht er plaatsen uit een vage herinnering en mensen met uiteenlopende verhalen.

MOUSSEM
NOMADISCH
KUNSTENCENTRUM

Ravensteingalerij 46
1000 Brussel

+32 2 513 15 58

info@moussem.be
www.moussem.be

Dit programma is tot stand gekomen in samenwerking met onze partners:

Bozar, Kaaitheater, Cultuurcentrum Brugge, C-mine cultuurcentrum Genk, Arsenaal/Lazarus, deSingel, Destelheide Arts, Frans Masereel Centrum, Sharjah Art Foundation (UAE), Espace Darja (MA), Botanique, Kunstenfestivaldesarts, Vooruit en Vaartkapoen

Met dank aan: Pact Zollverein, Brigittines, Stuk Leuven, Workspace Brussels, Brussels Academy, Arabel, Charlerloi Danses Centre Choréographique de la Fédération Wallonie-Bruxelles, Pianofabriek Kunstenwerkplaats, Arabel en andere.

Moussem werkt met de steun van: De Vlaamse Regering en de Vlaamse Gemeenschapscommissie

Vlaanderen
verbeelding werkt

**BO
ZAR**

**KAAI
THEATER**

deSingel

C-mine cultuur
centrum

**FRANS
MASEREEL
CENTRUM**

AraBel

KUNSTENFESTIVALDESARTS
